

OBIČAJI ŽIVOTNOG CIKLUSA ROMA MUSLIMANA U BIJELJINI I ZENICI

Amela DEDIĆ

UDK 398:28](497.6 Zenica+Bijeljina=214.58)
DOI 10.26340/muallim.v21i83.1816

SAŽETAK: Predmet ovog rada su običaji Roma muslimana u Bijeljini i Zenici. Cilj rada je na osnovu etnografskog istraživanja prikazati običaje Roma muslimana u Bijeljini i Zenici prilikom rađanja djece, nadijevanja imena, sunećenja i sklapanja braka.

Ključne riječi: Romi, običaji, brak, rađanje djece, sunećenje, Bijeljina, Zenica.

Uvod

Što se tiče metoda koje su korištene prilikom istraživanja i pisanja rada, prvo je bibliotečko istraživanje. O običajima Roma¹ do sada se malo pisalo. Uglavnom je pisano o historiji Roma općenito i njihovim prvim dolascima u Evropu, diskriminaciji, trgovini Romkinjama i socioekonomskim problemima. Druga metoda koja je korištena u toku pisanja ovog rada je metoda historiografskog istraživanja. Ova metoda poslužila je u prikupljanju informacija o porijeklu Roma, razlozima napuštanja Indije i njihovoj seobi. Metoda koja je ključna za saznavanje načina prakticiranja određenih običaja je etnografska metoda, to jest istraživanje na terenu. Ovom metodom došli smo do informacija o običajima Roma muslimana Bijeljine i Zenice.

Komparativna metoda je poslužila za poređenje običaja Roma ovih dvaju gradova. U radu prvo su opisivani običaji Roma iz Bijeljine a zatim običaji Roma iz Zenice, i to "tačku po tačku", kako bi i čitaocima bilo lakše pratiti koji običaj zapravo

pripada bijeljinskim a koji zeničkim Romima. Prilikom uočavanja nekih elemenata običaja koji se međusobno ne razlikuju u načinu njihova prakticiranja, opisivani su kao zajednička karakteristika Roma obaju gradova.

Deskriptivna metoda omogućila je prikaz običaja, način njihova prakticiranja, kao i prikaz sličnosti i razlika između običaja Roma dvaju gradova. Opisivanje običaja urađeno je komparativno kako bi se uočile razlike između Roma dvaju gradova koje su posljedica utjecaja drugih naroda.

1. Običaji vezani za rađanje djece i sklapanje braka

1.1. Rađanje djece

Romkinja rađanjem djece dobija veći društveni položaj u porodici i društvu. Čim sazna da je trudna, obavijesti svoje ukućane i druge žene u selu, jer se samim začecem djeteta na nju gleda drugačije.

Nekada se gatalo da li će trudnica roditi muško ili žensko dijete, jer trudnice nisu išle doktorima. Jedan

od načina gatanja bio je da se pred nju stavi grah i ako izabere grah s klicom onda će biti muško. Drugi način bio bi bacanje ovnovog roga u vatru. Ako rog pukne, to znači da je dijete koje trudnica nosi muško.²

Romkinje u Bijeljini danas redovno idu na ginekološke preglede i porađaju ih babice u bolnicama. Danas se ne gata o spolu bebe, jer se sve željene informacije mogu saznati na ginekološkim pregledima. Pri povratku porodilje iz bolnice, jedan od članova porodice odlazi do žene koja nauči četrdeset i jednu ćursi-dovu³ na crveni konac. Tu hamajliju dijete nosi sve dok se sama ne zagubi. Nekada se hamajlija veže na ruku, pa je dijete nosi kao narukvicu, a nekada se bašlijicom zakači za kapicu ili jaštućić. Vjeruje se da se hamajlije ne

¹ Ovaj rad predstavlja nastavak teksta *Povijest Roma i običaji vezani za smrt kod bijeljinskih i zeničkih Roma muslimana* koji je objavljen u 81. broju ovog časopisa.

² Intervju Romkinje M. (intervju obavljen: 23. maja 2017.)

³ Odnosi se na ajetul-kursija. Vidjeti: Kur'an, 2:285–286.

prenose s djeteta na dijete, nego se za svako mora praviti posebna.

Pravljenje ove hamajlije radi se kako bi se dijete zaštitilo od uroka i imalo sretno djetinjstvo.⁴ Mnogi narodi vjeruju da postoje ljudi koji imaju zle i urokljive oči te da mogu nanijeti nevolju, izazvati neku bolest i bolove samim pogledom, a posebno ako pri tom pogledu nešto uče.⁵ U sobi u kojoj spava novorođenče gori svjetlo četrdeset dana. Tako se drugima davalo na znanje da je u toj kući došao novi član porodice.⁶

Sagovornica iz Zenice XY⁷ kaže da je njena mama rodila četrnaestero djece i da je nikad u životu nije pregledao doktor. S druge strane, ona je rodila sedmero i išla je na preglede kod ginekologa, kaže, kako se vremena mijenjaju. Nekad je bila velika sramota da žena ide kod doktora na preglede. Zato su uglavnom rađale u kućama.

Dolazak novog bića u kuću Roma predstavlja posebnu radost. Kada novorođenče stigne u kuću, običaj je da ga majka golog digne u zrak, a potom ga okupa hladnom vodom kako bi dijete bilo čvrsto, zdravo i otporno na bolesti. Novorođenčetu se oko ruke stavlja crvena maramica za zaštitu od uroka⁸, ili se radi zaštite što više ukrašava dječija kapica.⁹

Iz dosadašnjeg se može zaključiti kako Romi radi zaštite svoje djece koriste ili hamajlije ili ukrašene kapice. Prema njihovom vjerovanju, ova dva predmeta vrlo su moćna i magična.

Hamajlija uništava efekat zlih pogleda, dok ukrašene kapice skreću poglede urokljivih očiju. Druga razlika je što kapice moraju biti istaknute, neobične, tako da one privuku prvi pogled zlih očiju. Hamajlije ne moraju biti istaknute, nego mogu biti skrivene ispod odjeće.

U autobiografskom djelu *Rom k'o grom* u vezi uroka autorica H. Tahirović-Sijerčić navodi:

“Kad bi mlade sestre plakale u noći, on (otac) bi učio glasno sure iz Kur’ana i provodio ritual oslobađanja od uroka. Pri tome je jezikom dodirivao dječije čelo, zatim kao pljuvao samo sa ‘tu, tu, idi šejtane’ prema čoškovima sobe, da bi urok pobjegao iz djeteta.”¹⁰

1.2. Nadijevanje imena

Običaj nadijevanja imena kod bijeljinskih Roma u prošlosti bila je određena vjerskom pripadnošću. Romi su nadijevali po jedno ime djeci, i to su uglavnom bila muslimanska imena. Često bi se nadijevala imena djeda muškoj djeci ili imena nena ženskoj, da bi se sačuvala tradicija. Danas je situacija drugačija. Romi uglavnom imaju dva imena, jedno muslimansko i jedno “evropsko” po kojem ga svi dozivaju. Evropska imena daju po igračima, pjevačima ili drugim poznatim ličnostima (Adrijano, Sneža, Tatjana, Džejson i slično). Ime nadijevaju supružnici uz dogovor.¹¹

Običaj nadijevanja imena kod zeničkih Roma je nešto drugačiji. Ne postoji običaj nadijevanja dva imena odjednom. Ukoliko u djetinjstvu bude često bolesno i bude ga pratila neka nesreća, onda se djetetu dadne drugo ime po kojem ga svi zovu, a u dokumentima ostaje staro ime. Vrlo često Romi i nemaju svoje dokumente. Brojke kojima raspolaže Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice pokazuju da oko 2.000 Roma nema rodne listove, te da ukupno 500 do 600 osoba nema važeću ličnu kartu.¹² Vjeruje se da mu je prvo ime nesretno i da ga treba promijeniti. Samim činom promjene imena djetete biva rasterećeno bolesti i nesreća. Što se tiče izbora imena, rijetki su koji paze da bude isključivo muslimansko. Uglavnom se daju imena po uzoru na neke poznate ličnosti poput: Klinton, Indira, Rambo. Imena nadijevaju supružnici uz dogovor.¹³

1.3. Sunećenje

Sunećenje/obrezivanje, u narodu poznato kao *džerašenje*, nije puno zastupljeno kod bijeljinskih Roma. Romi koje smo intervjuirali u centru *Otabarin* kažu da su rijetki slučajevi obrezivanja muške djece. Niko od prisutnih nije izjavio da su obrezivani ili da su svoju djecu obrezivali.¹⁴ Imam Okanović kaže da bijeljinski Romi koji rade u Njemačkoj ili Austriji i koji su religiozni obrezuju svoju djecu i za ovu priliku

⁴ Intervju Romkinje M. (intervju obavljen: 23. maja 2017.)

⁵ Đorđević, Tihomir, *Deca u vjerovanjima i običajima našega naroda*, 194. (“U BiH trudna žena nastoji da što manje izlazi među narodnu masu i da svoj stomak krije što duže može, kako je drugi ne bi zadirivali a i kako bi se sačuvala od urokljivih očiju, dok u Rusiji trudna žena krije pravi čas poroda jer se vjeruje da što manje ljudi zna za to manji će porođajni bolovi biti. U Hercegovini se djetetu oblači jedna bijela a druga crvena čarapa ili neke druge boje, kako bi se sačuvalo od uroka...”)

⁶ Intervju Romkinje M. (intervju obavljen: 23. maja 2017.)

⁷ Sagovornica iz Zenice XY rođena je 1955. godine. Trenutno živi sa suprugom

i razvedenim sinom na Zelenilu. Rodila je sedmero djece. Jedna kćerka je udata i zaposlena u Zenici, a ostala djeca su u inostranstvu. Prilikom posjete njenom domu nosila je šarenu šamiju, dugu suknju i majicu kratkih rukava. (intervju obavljen: 08. septembra 2017.)

⁸ Đorđević, *Deca u vjerovanjima i običajima našega naroda*, 198. (“U Indiji ako mama nema pri ruci ništa drugo čime bi dijete zaštitila od zlih očiju, uzima malo nečistoće sa svoje lijeve noge i njome pomaže dijete po čelu. Nečistoćom smatraju da se djeca mogu zaštititi od uroka, jer nečistoća čini osobe odvratnima. Slična praksa bila je prisutna u Njemačkoj, Grčkoj i Turskoj.”)

⁹ Prema kazivanju romske porodice sa

Zelenila. (intervju obavljen: 08. septembra 2017.)

¹⁰ Tahirović-Sijerčić, Hedina, *Rom k'o grom*, 38.

¹¹ Prema kazivanjima grupe (jedanaest) bijeljinskih Roma u *Otabarinu* (intervju obavljen 22. maja 2017.) i Romkinje XY (intervju obavljen: 23. maja 2017.)

¹² Vidjeti: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, *Analiza evidentiranja romskog stanovništva i romskih domaćinstava*, 41.

¹³ Prema kazivanju romske porodice sa Zelenila, (intervju obavljen: 08. septembra 2017.)

¹⁴ Prema kazivanjima grupe (jedanaest) bijeljinskih Roma u *Otabarinu* (intervju obavljen: 22. maja 2017.)

priređuju “malu svadbu”. Na takvoj svečanosti potroše i do 20.000 eura.¹⁵

Za ovu priliku se zakupi sala hotela s pet zvjezdica. Dječaku se na taj dan obuče bijelo odijelo koje se sastoji od bijele košulje i šalvara. Zakolju se janjad i njome se počaste gosti koje domaćini pozovu. Pored janjetine serviraju se i druga razna jela i pića za goste. U dijelu sale se postavlja stol s roštiljem i prijesnim mesom koje kuhari pripremaju po želji i ukusu gosta. Sav ovaj ugođaj bude popraćen muzikom koju otac unajmi i dobro plati. Dječak se ovom prilikom daruje najčešće novcem, a nekada je bio običaj da bliži član porodice kupi janje, uzme ga preko ramena i pronese kroz selo. Ovo janje su komšije darivale novcem. Domaćin kuće, ili neka druga osoba koju porodica zaduži, uzme mikrofon i javno govori koliko je ko darovao dijete, te na kraju doda: “Živ i zdrav bio”.

Nije rijedak slučaj da se desi i “zaduživanje”¹⁶ na malim svadbama. Prisutni prilikom darivanja zaduže domaćina pozamašnom svotom novca koju je domaćin dužan vratiti kada bude mala svadba kod njega. To se odvija tako što osoba s mikrofonom javno kaže: “Taj i taj daruje dijete s 200 eura i zadužuje domaćina s 10.000 eura. Hvala, živ i zdrav bio.” Na ovakav način se Romi međusobno potpomažu, znajući da se domaćin za ovakvu prigodu mnogo istroši.¹⁷

Što se tiče sunećenja kod zeničkih Roma, prema dosadašnjim intervjuima možemo zaključiti da se Romi u

Zenici uglavnom sunete i taj dan se pozivaju rodbina i komšije na slatku i na svečaniji ručak, a pozvani ovom prilikom djetetu daju darove u vidu odjeće i novca.

Vukanović bilježi praksu sunećenja romske djece u Srbiji za vrijeme osmanlijske vlasti, gdje navodi: “Postoji tradicija da je u staro vrijeme, turski sultan slao berberina iz Carigrada u Srbiju da izvrši sunećenje ciganske dece, i to besplatno, darujući svakom detetu po novi fes.”¹⁸ U to vrijeme Romi su osunećenu djetetu drugog ili trećeg dana poslije tog čina vozili u okićenom fijakeru lagano kroz gradsko naselje.¹⁹

1.4. Ostali običaji vezani za djecu

Nakon što djetetu ispadne prvi zubić, običaj je bio da otac djeteta taj zubić baci preko krova kuće i potom ga nađe te pohrani na određeno mjesto da se pokaže djetetu kad odraste. Tom prilikom bi otac kupovao narukvicu ili lančić kao dar i uspomenu za dijete. Danas ovom običaju Romi Bijeljine ne pridaju posebnu pažnju.²⁰

Zenički Romi ne poznaju običaj bacanja zubića preko krova kuće, s tim da postoji običaj da osoba koja prva vidi prvi zubić kod djeteta treba djetetu kupiti neki dar.²¹

Čim dijete napravi prve korake, majka treba uzeti nož i ispred djetetovih nogu po podu sačiniti križ nožem kako bi dijete što brže i lakše prohodalo. Ovo praktiraju Romi i u Bijeljini i Zenici.²²

1.5. Izbor supružnika, zaruke i svadba

Romi su se nekad međusobno upoznavali i zagledali na većim okupljanjima koja su bila upriličena povodom važnih događaja, poput svadbi i Đurđevdana.

Romi su u prošlosti stupali u brak u ranoj životnoj dobi, otprilike od trinaeste do petnaeste godine. Danas se situacija malo promijenila. Ne dozvoljava se djeci da stupaju u brak prije pravnog punoljetstva. Do Drugog svjetskog rata Romi su sklupali brakove samo između sebe. Praksa endogamije, brakova u okviru jedne društvene zajednice, bila je dio romske tradicije. Stupiti u brak s nekim ko nije Rom nekada je značilo isključenje iz romske zajednice. Takav se nazivao prognanikom i nije više imao pravo biti Rom. Nekada se ostracizam, izgon ili progonstvo,²³ protegne na čitavu porodicu, pa čak i potomke “krivca”.²⁴

Progonstvo, kako je bilo rašireno kod nekih romskih zajednica, najstrožija je kazna koju *kris*²⁵ smije dosuditi članu zajednice. Nakon što se krivac osudi, niko iz zajednice ne smije imati kontakt s njim, niko ga ne prima za svoj stol. Ako prognanik dotakne neki predmet, pa makar i velike vrijednosti, on se odmah uništi ili spali. A kada umre, niko se ne pobrine za njegov ukop. Svi se članovi zajednice potrudu da ga zaborave.²⁶

Danas se i po tom pitanju situacija dosta promijenila. Romi ne posvećuju puno pažnje tome da li je mlada

poštovanih i moćnih muškaraca Roma. Pozivanje na *kris* (sud) je od velike važnosti za romsku zajednicu gdje i optuženici i tužitelji mogu zastupati sebe same. Branioci nisu dozvoljeni. Pristup ženama i mladim muškarcima je zabranjen tokom zasjedanja, a romski jezik je isključivo jedini jezik na kojem se govori za vrijeme procesa dogovaranja i odluka. Ova vrsta suda je zastupljena kod vlaških romskih grupa u koje ubrajamo Kalderashe, Lovare, Gurbete i druge. Najčešće optužbe su krađa u zajednici, preljuba žena, tuča, udaja i ženidba i izdaja koja se odnosi na tradicionalne, običajne, kulturne i moralne tabue Roma.”

²⁶ Clébert, Jean, *Cigani*, 149.

¹⁵ Prema kazivanjima imama u Bijeljini Mirsada Okanovića (intervju obavljen: 06. novembra 2017.).

¹⁶ Možda je u ovom slučaju prikladnija upotreba riječi pozajmljivanje, ali bijeljinski Romi ovaj čin nazivaju zaduživanjem.

¹⁷ Prema kazivanjima imama u Bijeljini Mirsada Okanovića (intervju obavljen: 06. novembra 2017.).

¹⁸ Vukanović, Tatomir, *Romi u Jugoslaviji*, 238

¹⁹ Vidjeti: Vukanović, *Romi u Jugoslaviji*, 1983.

²⁰ Prema kazivanjima grupe (jedanaest) bijeljinskih Roma u *Otabarinu* (intervju obavljen: 22. maja 2017.).

²¹ Prema kazivanju romske porodice sa Zelenila (intervju obavljen: 08. septembra 2017.).

²² Prema kazivanjima grupe (jedanaest) bijeljinskih Roma u *Otabarinu* (intervju obavljen: 22. maja 2017.), i zeničkih Roma sa Zelenila (intervju obavljen: 08. septembra 2017.).

²³ Klaić, Bratoljub, *Rječnik stranih riječi*, 987.

²⁴ Prema kazivanjima grupe (jedanaest) bijeljinskih Roma u *Otabarinu* (intervju obavljen: 22. maja 2017.).

²⁵ Tahirović-Sijerčić, *Rodni identiteti u književnosti romskih autorica na prostoru bivše Jugoslavije*, 17–18. (“Tradicionalni romski sud je sačinjen od članova

Romkinja ili ne, i obratno. Sagovornica iz Bijeljine XY potvrđuje ovu činjenicu kazavši:

“Moja unuka je udata za Švabom, a unuk je oženio Švabicu. Današnja omladina ne poznaje ni svoje rođake, nema povezanosti, pa se žene iz trećeg i četvrtog koljena. A nekada je ovo bilo strogo zabranjeno.”²⁷

Shodno spomenutoj izjavi sagovornice iz Bijeljine može se zaključiti da Romi nisu prakticirali sklapanje brakova među rođacima. Jean P. Clébert u knjizi objavljenoj 1967. godine bilježi potpuno drugačiji običaj među Romima u Francuskoj, naglašavajući naročitu sklonost za brakove između bratića i sestrični, budući da porodice koje se drže tradicije radije biraju paralelne rođake.²⁸ Prema kazivanju hafiza Safeta Husejnovića u Zenici je bilo slučajeva sklapanja brakova među amidžićima i amidžičnima.²⁹

Zenički Romi brakove sklapaju između sedamnaeste i dvadesete godine.³⁰ Ne pridaju preveliku pažnju narodnosti svoga partnera. Poznato je naselje Krč u Zenici u kojem žive Romi i Romkinje koji su sklopili brakove s neromima i neromkinjama. Na Zelenilu smo upoznali Roma koji je oženio Srpkinju iz Niša, pa se, kako on tvrdi, razveo zbog njene nezahvalnosti. Ovo nam sve potvrđuje da praksa endogamije izumire kod Roma.

Veoma je česta pojava u prošlosti bila “krađa mlade”. Mladić bi djevojku bez prethodne saglasnosti mladinih roditelja odveo sebi i na taj način bi izbjegao “kupovinu mlade”. Krađa mlade u nekim slučajevima dovodila bi do ogromne ljutnje i

bijesa mladinih roditelja, pri čemu bi otac otišao naoružan u mladoženjinu kuću te bi ih prisilio da daju novac za mladu. Dešava se da, ukoliko mladoženja ukrade mladu, njeni roditelji traže žensko čeljade, uglavnom sestru mladoženje, ako nije spreman novčano platiti mladu. Ova vrsta braka se naziva “razmjena sestara”. Ukoliko dvije porodice ne nađu nikakav kompromis povodom “krađe mlade”, odnosno ukoliko druga strana ne može platiti mladu ili pak to ne želi, a uz to i ne da svoje žensko čeljade, dešavaju se fizički obračuni koji u nekim slučajevima završavaju ubistvima.³¹

Međutim, bijeljinski Romi uključeni u ovo istraživanje ističu da je sve učestalija pojava da se današnja omladina upoznaje preko društvenih mreža, a zatim, nedugo nakon upoznavanja, slijede zaruke i svadba. Mladi Romi i Romkinje se ne zabavljaju dugo. To obično bude nekoliko mjeseci, a onda mladić sa svojom užom porodicom, ocem, majkom, braćom i sestrama, odlazi u kuću djevojke da je isprou. Ovaj susret mladić i djevojka prethodno dogovore sa svojim roditeljima.³²

U nas vidiš ko je od dobre famelije, poštena cura, i hajmo tu i tu da prosimo curu. I ja dođem kod njezinog oca i majke: ‘Ja sam došla tvoju curu da prosim, ako si zadovoljan, kol’ko tražiš para?’ I on sad gleda da će živiti dobro, razumiješ, da će živiti dobro. I on meni kaže: ‘Daj mi pet hiljada.’ Ja sam prosila, prosila sam... ja sam dala tu pet hiljada. Al eto, to pet hiljada uzima, uzima tepih, uzima stvari, uzima nešto... E to je to, to je običaj u nas.³³

Praksa sklapanja zaruka se na isti način odvija kod Roma u Bijeljini

i Zenici. Porodica djevojke s poštovanjem dočekuje goste. Zatim slijedi dogovor oko “kupovine mlade”. Mladoženjini roditelji ponude određeni iznos mladinih roditeljima, a oni imaju slobodu izbora da taj iznos prihvate ili da traže više. Ukoliko se desi da mladini roditelji ne vole ili ne simpatiziraju porodicu mladića, onda oni traže veći iznos novca. Objlašavajući ovaj običaj, sagovornik X³⁴ kaže: “Ide tamo gdje ja ne bi volio da ide, onda neka budu spremni da plate zbog tog.”

Iznos kojim se plaća mlada zavisi od njene ljepote, vrijednosti i bogatstva porodice. “To nije nikakva trgovina, nego samo simboličan način izražavanja poštovanja prema čistoći, to jest prema očuvanju nevinosti mlade i čuvanju mlade od strane njene porodice”, smatraju bijeljinski Romi. Sav novac od kupovine mlade ide njenim roditeljima. Siromašniji Romi mladu “kupuju” za cijenu koja se obično kreće od 2.000 do 4.000 eura, dok bogatiji Romi kupuju mladu i do 20.000 eura. Ukoliko se sklopi dogovor oko “kupovine mlade”, mladoženja stavlja mladoj prsten čime se sklapaju zaruke. Taj dan se ugovara i datum svatova, svadbe i drugih detalja. Nakon dogovora, mlada sve odreda ljubi u ruke iskazujući svoje poštovanje.³⁵

Zatim se servira ručak, a mlada pravi kahvu koju uslužuje nakon jela. Prisutni djevojku daruju “na kahvu” stavljanjem neodređene svote novca, shodno svojim mogućnostima, u čašu. Sav prikupljeni novac djevojka sebi uzima da se pripremi za svadbu. Također, mladoženjini roditelji donose poklone djevojci u vidu seta nakita, odjeće i kozmetike. A mladini

²⁷ Intervju Romkinje M. (intervju obavljen: 23. maja 2017.)

²⁸ Clébert, *Cigani*, 154.

²⁹ Prema kazivanju hafiza Safeta Husejnovića (intervju obavljen: 18. novembra 2017.)

³⁰ Program *Romkinje za život bez nasilja* implementirala je nevladina organizacije *Prava za sve* (*Prava za sve* je nevladina organizacija koja se bavi zaštitom i zagovaranjem ljudskih prava u cilju stvaranja pravednog i demokratskog društva

zasnovanog na principima ljudskih prava, s fokusom na ženska ljudska prava i prava ranjivih grupa). Cjelokupan projekat je dostupan u pdf formatu: https://www.google.ba/search?q=izvjestaj+o+nasilju+u+porodici+nad+romkinjama+u+bih&rlz=1C1CHBF_enBA749B A749&coq=izvjestaj+o+nasilju+u+porodici+nad+romkinjama+u+bih&caqs=chrome..69i57.16163j0j9&sourceid=chrome&ie=UTF-8, (pristupljeno: 17. septembra 2017.)

³¹ Prema kazivanjima grupe (jedanaest) bijeljinskih Roma u *Otabarinu* (intervju obavljen: 22. maja 2017.).

³² Ibid.

³³ Grupa autora, *Nismo naučile (i), tako smo živjele (i)*, 44-45.

³⁴ Sagovornik X rođen je 1975. godine. Ženjen je dva puta. (intervju obavljen: 22. maja 2017.).

³⁵ Prema kazivanjima grupe (jedanaest) bijeljinskih Roma u *Otabarinu* (intervju obavljen: 22. maja 2017.).

roditelji kite mladoženju, njegove roditelje i ostale prisutne košuljama i peškirimama.³⁶

Zbog običaja “kupovine mlade”, vrlo često mlada trpi psihološko, ekonomsko i fizičko nasilje. Ukoliko se mlada poželi vratiti kući to ne može učiniti, jer postaje vlasništvo porodice u koju se udala, a i njeni roditelji je često ne žele nazad, jer su potrošili novac koji su dobili za nju. Država još uvijek ovu vrstu udaje ne priznaje i ne tretira kao trgovinu ljudima, pravdajući to tradicijom romske zajednice.³⁷

Troškove svatova i svadbe snose roditelji mladoženje. U svatovima se svi opuštaju, pjevaju, plešu i zajedno vesele. Mladoženja oblači odijelo, a mlada bijelu vjenčanicu. Nekada davno je bio običaj da mlada obuče dimije, bluzu, šamijicu i kerice. Mlada bi roditelje ljubila u ruke prilikom izlaska iz kuće.

Prema izjavama grupe Roma iz *Otabarina*, mladu iz njene kuće izvođa najmlađi brat. Romkinja XY, koja inače ne dolazi u ovaj Centar i nije njegova članica, kaže da mladu izvodi njen najstariji brat, a ako nema brata onda otac. Ona se predaje djeveru, djeveruši, svekru i mladoženji. Prilikom primopredaje mlade, njena i mladoženjina porodica se cjenka. Nekad mladoženjina porodica skida nakit i daje mladinoj porodici, ali se na kraju taj nakit vrati vlasniku. Na

taj dan se plate svirači i pjevači i svi se zajedno vesele do ponoći.³⁸

Kada mlada prvi put ulazi u mladoženjinu kuću, zajedno s mladoženjom maže uljem prag i štok. Simbolika toga jeste želja da im u životu sve lagano teče kao po ulju. Zatim mladoženja postavlja svoju ruku na štok, a mlada se provuče ispod nje, pri čemu je on udari po zadnjici da mlada osjeti mušku ruku i da se zna ko je gazda kuće. Poslije toga svekrva izlazi ispred vrata noseći u rukama sito napunjeno bombonama, parama, žitom i rižom³⁹ te baca na goste koji su ispred kuće.

Prema izjavi jedne Romkinje koja je članica *Otabarina*, ponekad se dešava da mlada ulazi u kuću s mushafom pod desnim pazuhom i hljebom pod lijevim pazuhom. Mlada sjedne u dnevni boravak, a onda joj se donosi i stavlja u krilo mlado muško čeljade. Dijete sjedi nekoliko minuta u mladinoj krilu. Ovaj običaj se prakticira ne bi li mlada rodila prvo muško dijete.⁴⁰ Ukoliko se desi da mlada ne rodi dijete duži niz godina, vjeruje se da joj je to dijete bilo nesretno ili da je pod utjecajem crnih čini.⁴¹

U Zenici mladenci ne mažu štokove uljem, nego mlada prođe ispod mladoženjine ruke. U nekim slučajevima to čini s mushafom i pogačom pod rukom. Također, ne postoji praksa da je mladoženja udari po zadnjici.

Kada mladenci sjednu u dnevni boravak, obično piju šerbe i mlada drži muško čeljade u krilu ne bi li rodila prvo muško dijete.⁴²

Romi svoje brakove sklapaju u matičnim uredima. Međutim, čin sklapanja braka se ne obavlja na isti dan kada se prave svatovi. Razlog tome jeste što se Romi žele uvjeriti da li je mlada poslušna, čestita i da li prihvaća nove uslove života. Često se dešava da se mlada vraća roditeljima ukoliko nije bila čedna ili pak da mlada sama pobjegne od mladoženje, jer joj se jednostavno ne sviđa novi dom i nova porodica (samo ukoliko nije ‘kupljena’).

Nakon izvjesnog vremena, kada se mladenci prilagode jedno drugome, pristupaju činu sklapanja braka u matičnom uredu ili, ukoliko su maloljetni, čekaju da napune osamnaest godina. Međutim, rijetko sklapaju šerijatske brakove u džamijama pred imamima. Prema izjavi imama Okanovića bilo je nekoliko slučajeva šerijatskih vjenčanja Roma unazad deset godina. Okanović ističe slučaj sklapanja šerijatskog vjenčanja Roma u Bijeljini koji su godinama bili u braku, ali su, čuvši da je sklapanje braka u džamiji poželjan i lijep muslimanski običaj, i oni pristupili tome činu želeći Božiji blagoslov u daljnjem zajedničkom životu.⁴³ U Zenici se također Romi rijetko odlučuju na sklapanje šerijatskih brakova.⁴⁴

³⁶ Prema kazivanjima grupe (jedanaest) bijeljinskih Roma u *Otabarinu* (intervju obavljen: 22. maja 2017.).

³⁷ “Izveštaj o nasilju u porodici nad Romkinjama u BiH”, dostupno na: https://www.google.ba/url?sa=t&rcct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjG4sSU_P_H_YAhUI6CwKHQE9CE8QFggI_MAA&url=http%3A%2F%2Fwww.rightsforall.ba%2Fdownload%2Fzenska_prava-bsromkinje_finalni_bos.doc&usg=AOvVaw2F1ChsqF14Wd2wwP3uToXj, (pristupljeno: 07. oktobra 2017.)

³⁸ Prema kazivanjima grupe (jedanaest) bijeljinskih Roma u *Otabarinu* (intervju obavljen: 22. maja 2017.) i Romkinje XY (intervju obavljen: 23. maja 2017.).

³⁹ Đorđević, *Deca u verovanjima i običajima našega naroda*, 39. (Bacanje žita, oraha, riže, badema na svatove, mladu ili mladence

vrlo je raširen običaj i kod drugih naroda, a prakticiran je da bi mladenci u braku imali djece. “U staroj Grčkoj kada bi mlada ulazila u mladoženjinu kuću, posipana je smokvama, orasima, sitnim novcem,...”; “U Albaniji kad svatovi s mladom dođu mladoženjinoj kući, mladoženjina mati baci pirinač preko mladenaca a zatim na sve svatove.”; “U slovenskim zemljama mladu i mladoženju posipaju žitom, ili žitom i hmeljom, ili žitom, bademom i novcem kojeg bacaju preko mlade, ili žitom i orasima preko svatova.” Slični običaji se praktikuju u Rusiji, Engleskoj, Češkoj, Italiji i Hrvatskoj..)

⁴⁰ Ibid, 72. (“Običaji da muško dijete sjedi mladi u krilu, ili da mlada noć uoči svadbe spava s malim muškim djetetom ili da ga na dan svadbe vodi za ruku, ili da se za prvu bračnu noć muško dijete valja po postelji mladenaca – u nekim

slučajevima može i odrasla muška osoba, čine se ne bi li mlada radala mušku djecu.” Ovakvi običaji su prisutni u Maroku, istočnoj Africi, Švedskoj, Rusiji, balkanskim zemljama.)

⁴¹ Prema kazivanjima grupe (jedanaest) bijeljinskih Roma u *Otabarinu* (intervju obavljen: 22. maja 2017.) i Romkinje XY (intervju obavljen: 23. maja 2017.).

⁴² Prema kazivanju Salke Musića, predsjednika Udruženja *Romano Centro Zenica*. Salko Musić rođen je 07. decembra 1950. u Zenici. Oženjen je katolkinjom i ima troje djece. (Intervju je obavljen: 09. septembra 2017.)

⁴³ Prema kazivanju imama u Bijeljini Mirsada Okanovića (intervju obavljen: 23. maja 2017.).

⁴⁴ Prema kazivanju glavnog imama u Zenici, Jakuba Salkice (intervju obavljen: 10. novembra 2017.).

Prilikom intervjuiranja Roma u *Otabarinu* i Roma u Zenici postavljeno im je pitanje: Da li se vjenčavaju u džamiji i da li mlada dobija *mehr*? Odgovor je bio, kako je već navedeno, da ne prakticiraju sklapanje brakova pred imamom, a sama riječ *mehr* im je bila nepoznata. Nakon što im je objašnjena njegova simbolika, odgovorili su da ne postoji takav običaj kod njih te da ne postoji ni praksa slična mehru, osim darivanja na kahvu i košulju. Jedino u ovom slučaju mlada uzima novac samo za sebe.⁴⁵ Tatomir Vukanović bilježi praksu plaćanja mehra mladoj samo ako dođe do razvoda braka krivicom supruga, i to, naravno, ako je mlada tražila *mehr* pri sklapanju braka a muž se na to obavezao. Ovaj običaj je, kako kaže, bio prisutan u davnoj prošlosti kod muslimanskih Roma u Srbiji.⁴⁶

Prva bračna noć kod Roma je od posebnog značaja. Pred vratima mladoženje noć probdiju djever i djeveruša, koji trebaju posvjedočiti čednost mlade. Romski običaj je da pri defloraciji mlade krv iscuri na bijelu košulju. Ta košulja se daje djeveru i djeveruši i oni imaju funkciju glasonoša o čednosti mlade. Sutradan ujutro djever na svoja ramena poveže košulju, djeveruša ponese malo hrane, sa sobom povedu dva bubnjara i povorka prolazi kroz selo do mladinih roditelja da potvrde mladinu čednost.

Ovaj moment je posebno drag mladim roditeljima, jer bi bila velika sramota za porodicu ukoliko mlada ne bi bila čedna. Košulja se također daruje od strane rodbine i komšija mladoj, a mladini roditelji pristupe darivanju djevera i djeveruše zbog radosne vijesti. U slučaju da mlada

nije bila čedna, ona se odmah vraća svojim roditeljima. U današnje vrijeme mladoženje znaju preći preko te uvrede i oprostiti mladoj ukoliko je vole.⁴⁷

Kod zeničkih Roma niko "ne čuva stražu" pred vratima mladenaca, nego u ranim jutarnjim satima, *jenga*, to jest djeveruša, žena koja u svatovima ide uz mladenku,⁴⁸ dolazi pred vrata, uzima košulju i zove mladine roditelje. Njena majka i svekrva ulaze u mladinu sobu nakon čega slijedi veselje. Mladu daruju svi prisutni ženski članovi, jer je bila nevina i došla čistog obraza.

Ukoliko se desi da mlada nije bila nevina, nekada je bio običaj da se mlada naopako posadi na konja⁴⁹ i pošalje se nazad njenim roditeljima. Na taj način bi svi u selu znali da mlada nije nevina. Dešavaju se seksualni kontakti među parovima i prije braka. U tom slučaju mladoženja zareže sebi vene ili mladinu vaginu i pusti krv na košulju te na takav način prikriju svoju sramotu.⁵⁰ J. P. Clébert navodi praksu defloracije Roma u Španiji 1967:

U Španiji se defloracija mlade obavlja javno, nakon koje se šalje maramica umrljana krvlju od ruke do ruke svim prisutnima. Katkad se, da bi se spasila čast pred svijetom, uzima krv kokoši. Sam muž pristaje na takvu prevaru nego li da se otkrije neugodna istina.⁵¹

U Bijeljini je bila praksa da prvih sedam dana nakon dolaska u mladoženjinu kuću mlada rano ujutro s djeverušama odlazi u komšiluk s laborom i peškirom i polijeva komšijama i komšinicama ruke da ih operu. Ovim običajem mlada je iskazivala

poštovanje prema komšijama i tako se upoznavala i zbližavala s njima.⁵²

Poligamija kod Roma je neobična i rijetka pojava, ali se u određenim situacijama odlučivalo i na ovaj način bračnog života ukoliko prva žena ima problem sa sterilitetom ili ukoliko rađa samo žensku djecu. Običavalo se da nerotkinju nazivaju "suha glava". Nekada bi one donosile odluke dolazile i od supruge, uz obrazloženje da ne žele da im muž ostane bez poroda.

U poligamnim brakovima obje žene bi živjele pod istim krovom, dok muž ne obezbijedi i drugu kuću. Prva i druga žena su imale dobre, bliske odnose i međusobno su se pomagale u kućnim poslovima i u radovima na njivama.⁵³ Problem steriliteta se rješava raznovrsnim operacijama van Bosne i Hercegovine, te metodama vještačke oplodnje koje mnogo koštaju. Sagovornica X⁵⁴ iz *Otabarina* kaže:

Imala sam jaku upalu grlića maternice, išla sam na operaciju koja je u Berlinu koštala 3000 eura. Odstranili su mi ciste i miome, pa sam mogla zatrudniti, ali su mi rekli da je rizična trudnoća, da mogu poremetiti kičmu, znaš, ali moj muž nije želio da rizikujem, kako smo živjeli dosad bez djece i dalje ćemo, šta fali, ima mnogo ljudi bez djece...⁵⁵

Dalje nam sagovornica kaže kako se ipak odlučila na rizik. I dobila je sina, a njen suprug je poginuo u saobraćajnoj nesreći. Poligamija nije više zastupljena kod bijeljinskih Roma, ali, kako sagovornice kažu, varanje supružnika jeste. Bračni parovi u rijetkim slučajevima ostavljaju svoje supružnike zbog neplodnosti.

⁴⁵ Prema kazivanjima grupe (jedanaest) bijeljinskih Roma u *Otabarinu* (intervju obavljen: 22. maja 2017.) i romske porodice sa Zelenila (intervju obavljen: 08. septembra 2017.).

⁴⁶ Vukanović, *Romi u Jugoslaviji*, 258.

⁴⁷ Prema kazivanjima grupe (jedanaest) bijeljinskih Roma u *Otabarinu* (intervju obavljen: 22. maja 2017.) i Romkinje XY (intervju obavljen: 23. maja 2017.).

⁴⁸ Klaić, *Rječnik stranih riječi*, 629.

⁴⁹ Vidi: Vukanović, *Romi u Jugoslaviji*, 153.

(Na Kosovu, u Makedoniji i južnoj Srbiji dešavalo se da mladoženja mladi koja nije nevina skine svu odjeću osim košulje, postavi je na magarca, provede kroz naselje i vrati njenim roditeljima. Ovo je kazna sramoćenja.)⁵⁰

⁵⁰ Prema kazivanju romske porodice sa zeničkog naselja Zelenila. Intervjuu je prisustvovao otac, majka i sin (intervju obavljen: 08. septembra 2017.).

⁵¹ Clébert, *Cigani*, 204.

⁵² Prema kazivanjima grupe (jedanaest)

bijeljinskih Roma u *Otabarinu* (intervju obavljen: 22. maja 2017.) i Romkinje XY (intervju obavljen: 23. maja 2017.).

⁵³ Prema kazivanju triju Romkinja iz Bijeljine. Intervju je obavljen u *Otabarinu* (intervju obavljen: 06. novembra 2017.).

⁵⁴ Sagovornica X zaposlena je u centru *Otabarin* i samohrana je majka jednog dječaka.

⁵⁵ Prema kazivanju triju Romkinja iz Bijeljine. Intervju je obavljen u *Otabarinu* (intervju obavljen: 06. novembra 2017.).

Kod Korano Roma⁵⁶ u Srbiji, u prošlosti je poligamija bila česta pojava, ali se za drugu i treću ženu nije pravila svadba.⁵⁷

Razvod brakova među Romima na Kosovu se dešavao ukoliko bi žena bila nerotkinja ili ukoliko se mužu jednostavno više nije sviđala. Kada bi muž otjerao svoju ženu, mogla se udati tek za sto trideset dana. Ova praksa se temeljila na odredbama šerijata kako bi se utvrdilo da li je žena ostala u drugom stanju. Raspuštenicu je uzimao neki raspuštenik ili udovac,

⁵⁶ Vukanović, *Romi u Jugoslaviji*, 245. (Odnosi se na naziv za Rome islamske vjeroispovijesti.)

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Ibid, 250.

a ako je u braku bila rotkinja mogla se udati i za mladića. Udovica se udavala za mlađeg djevera.⁵⁸

Zaključak

U ovom radu predstavili smo neke običaje muslimanskih Roma prilikom rađanja djece, nadijevanja imena, sunećenja i sklapanja braka. Istraživanje je pokazalo da postoje razlike kod načina prakticiranja nekih običaja. Te razlike su prisutne uglavnom zbog sredine u kojoj Romi žive.

Običaji prilikom sklapanja braka kod bijeljinskih i zeničkih Roma nisu mnogo različiti. Važno je da mlada dođe čedna, mada se i preko toga prelazi u nekim slučajevima.

Istraživanje je pokazalo da su Romi istrajni u običaju pokazivanja 'bijele košulje' i 'čaršafa'. Kada je posrijedi sunećenje djece, zanimljivo je da bijeljinski Romi običavaju pravljenje raskošne male svadbe, iako egzistiraju u sredini u kojoj je većinsko srpsko stanovništvo. Dok zenički Romi ne prave malu svadbu ovom prilikom. Razlika među Romima ovih dvaju gradova se ogleda i u nadijevanju imena. Kod bijeljinskih Roma običaj je nadijevanja dva imena, prvo ime treba da bude muslimansko, a drugo se daje po uzoru na poznate ličnosti nemuslimane. Zenički Romi uglavnom nadijevaju samo jedno ime koje ne mora biti muslimansko.

Literatura

Acković, Dragoljub, *Tradicionalna kultura Roma u Srbiji*, Beograd, Rominterpres, 2013.
Clebert, Jean, *Cigani*, prev. Višnja Škrtić, Zagreb, Stvarnost, 1967.
Đorđević, Tihomir, *Naš narodni život*, Beograd, Rodoljub, 1923.
_____, *Deca u verovanjima i običajima našega naroda*, Beograd, Idea, 1990.
Grupa autora, *Nismo naučile (i), tako smo živjele (i)*, Zenica, Medica, 2001.

Grupa autora, *Nacionalne manjine u BiH*, Sarajevo, Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine Vijeće nacionalnih manjina Bosne i Hercegovine, 2015.
Grupa autora, *Sigurnosne potrebe i problemi Roma u BiH*, Sarajevo, Atlantska inicijativa, 2015.
Klaić, Bratoljub, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, Školska knjiga, 2007.
Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice

Bosne i Hercegovine, *Analiza evidentiranja romskog stanovništva i romskih domaćinstava*, Sarajevo, 2011.
Tahirović-Sijerčić, Hedina, *Čuj, osjeti bol*, Sarajevo, Udruženje za kulturu – Novo Sarajevo, 2010.
_____, *Rom k'o grom*, Sarajevo, Udruženje za kulturu – Novo Sarajevo, 2012.
Vukanović, Tatomir, *Romi u Jugoslaviji*, Vranje, Nova Jugoslavija, 1983.

الموجز

العادات في دورة حياة الفجر المسلمين في ببيلينا وزينيتسا

أميلا ديديتش

يستعرض هذا البحث عادات الفجر المسلمين في ببيلينا وزينيتسا، والهدف منه أن يقدم على أساس البحث الإثنوغرافي عادات الفجر المسلمين في ببيلينا وزينيتسا، في الزواج وإنجاب الأولاد وتسميتهم وختانهم.

الكلمات الرئيسية: الفجر، العادات، الزواج، إنجاب الأولاد، الختان، ببيلينا، زينيتسا.

Summary

CUSTOMS IN THE LIFE SPAN OF ROMANY MUSLIMS IN BIJELJINA AND ZENICA

Amela Dedić

The subject matter of this article is customs of Romany Muslims in Bijeljina and Zenica. The aim of the article is to present, on the bases of ethnographic research, customs of Romany Muslims at the occasions such as child-birth, giving names to newborn, circumcision and marriage.

Key words: Romany, customs, marriage, child-birth, circumcision, Bijeljina, Zenica